دەوڵەت و دەسەڵاتی بزنس.
زاهیر باهیر

ماوەیەك لەمەوبەر لە دەمەتەقەیەكی درێژدا لەگەڵ برادەرێكی زۆر نزیكمدا، كە ئەنارکیست نییە، ئەو باوەڕەی وابوو ئایندەی بەشەرییەت جۆرێك لە سۆشیالیزم دەبێت، بەڵام نەك ئەو جۆرەی كە ئەنارکیستەكان دەیانەوێت.

برادەرەكەم بەچوونی وابوو كە پێویستیی دەوڵەت وردە وردە لە كەمبوونەوەدا دەبێت، تا ڕادەی پێویستی نەبوون، تاکو ئەوەی كە كۆمەڵ چی تر لە لایەن دەوڵەتەوە بەڕێوەنابرێت. پاساوی برادەرەكەم ئەوە بوو كە ئەندامانی كۆمەڵ خۆیان زۆر بە ئاگا دەبن، هۆشیاردەبن و بەرپرسیاردەبن كە یەك ئاگای لەوی تر دەبێت و ئاگاشیان لە كۆمەڵ دەبێت. كۆتایی قسەكانی بەوە هێنا " مادام كۆمەڵ لە لایەن ئەندامەكانیەوە بەڕێوەدەبرێت ئیدی دروستكەرانی یاسا ناپێویست دەبن" .

بێ گومان ئەنارکیستەكان قسە لەسەر سۆشیالیزم دەكەن، بەڵام بە شێوەیەكی پلانبۆكراو نا، ئەوەندە هەیە كە كۆمەڵ، كۆمەڵێكی ناچینایەتی و ناقوچكەیی دەبێت. ئەنارکیستەكان نەخشەی داهاتوی كۆمەڵ ناكێشن كە چۆن ببێت و چۆن بەڕێوەببرێت. ئێمە وا بیردەكەینەوە و كاری هاوبەش بۆ دروستكردنی كۆمەڵێك دەكەین كە لە لایەن هەمووانەوە كۆنترۆڵبكرێت، بەڕێوەببرێت. لەو كۆمەڵەدا كەسێكی بەرپرس نابێت كە هەیمەنەمان بكات و بمانچەوسێنێتەوە، كۆمەڵێك دەبێت، بێ بەڕێوەبەر، بێ خاوەنخانوو، بێخاوەندارێتی تایبەتی و بێ حكومەت. ئێمە بە وردی و درێژی باسی ئایندە ناكەین، ئەوە كاری ئەوانەیە كە لەو كۆمەڵەدا دەژین، كە چۆن ڕێكیدەخەن، چۆنیش خۆیان بەڕێدەخەن.

لێرەدا چەند پرسیارێكی سەرەكی و بنەڕەتی دێتە پێشەوە. ئایا ڕۆڵی دەوڵەت لەناو دەچێت كاتێك كە كاپیتاڵیزم بەهێزتر دەبێت؟ ئایا دەوڵەت وردە وردە لەخۆیەوە وندەبێت یاخود خۆی هەڵدەوەشێنێتەوە؟ ئایا تیئۆری نیولیبراڵ شكستیهێنا لە كەمكردنەوەی هەندێك یاخود هەموو وەزیفەكانی دەوڵەت ؟ ئەگەر ئاوایە، بۆچی لە ئێستادا بەهێزی دەوڵەت لە هەموو سەردەمەكانی پێشتری دەبینین؟ بێ گومان زۆر پرسیاری دیكەش سەبارەت بەم بابەتە، هەن.

با هەر بە كورتی لە مێژوی نوێی دەوڵەتەوە، لیبرالیزم، تئیوری نیولیبرالیزمەوە دەستپێبكەین. زۆرێك لە ئێمە دەزانن مێژوی دەوڵەت

کەن، لانی کەم دەگەڕێتەوە بۆ 10،000 ساڵ، ڕەنگبێت درێژتریش، بە قۆناخی جیا جیادا تێپەڕیوە و گەشەی کردووە هەر ئاواش وەزیفەکانیشی جیاواز بووە بەگوێرەی ئەو کۆمەڵەی کە لەوەی سەری دەرهێناوە. دەوڵەت وەختێکی زۆری ویستوە تا گەیشتوە بەم شیوە مۆدیرنەی ئێستای.
دەوڵەت بە هەر قۆناخێکدا تێپەریبێت لە ڕوی مێژووییەوە یاخود وەکو ئێستای، هەمیشە ململانێی گەورەی لەگەڵ بزنسدا هەبووە. لەگەڵ ئەوەشدا هیچ لایەکیان ناتوانن بە بێ ئەوی دیکەیان بژین، بەڵام هەر یەکەیان بە بەرژەوەندی خۆی دەیەوێت ئەوەی دیکەیان بخاتە ژێرفرمانییەوە.
لە ئێستادا دەوڵەت وا دەبینرێت کە وەزیفەکانی خۆی بەرجەستەکردووە، لە جەوهەریدا باوەشی بە ئابووریی لیبراڵ و تیئوری نیولیبراڵیدا کردووە. لە کاتێکدا کە دەوڵەت بەتەواوی ناگونجێت لەگەڵ بەشەکانی بزنسدا بە گشتی و لەگەڵ کۆمپانیا زە بەلاحەکانا بە تایبەتی ، کۆمپانیا گەورەکان هەمیشە لە هەوڵەی دۆزینەوەی ڕێگاچارەیەکدان بۆ ریفۆرمکردنی دەوڵەت بە بەرژەوەندییەکانیان و گەیشتن بە ئامانجەکانیان.
یەکێك لە هەوڵە سەرەکییەکان کە بۆ ڕیفۆرمکردنی سیستەمی ئابووریی لە چەرخی ڕابووردوودا، درا ، نیولیبراڵیزم بوو. گروپێك لە لیبراڵەکان ویستیان کۆمەك بە شێوازی بازاڕی ئابووریی بکەن، پڕۆگرامێکیان لە کۆبوونەوەیەك کە لە پاریس لە ساڵی 1938 دا کرد، دانا. لەوانەی کە نوێنەربوون دوو پیاو کە پێناسەی ئیدۆلۆجیان دەکرد ، Ludwig von Mises و Friedrich Hayek بوون. ئەوان باوەڕیان بە دەرفەتدانی تاك بوو، بە بڕوای ئەوان حکومەت بەربەستێکی گەورەیە لە ڕاوەستانی گەشەی تاکدا. هاوکاتیش نیولیبراڵ خۆشحاڵە بە تاك و تاکگەرایی دژ بە " بەدەستی جەمعی کۆمەلایەتییە" وەکو چۆن مارگرێت تاچەر وتی. لە ساڵی 1944دا Friedrich Hayek لە Road to Serfdom جەدەلی ئەوەی دەکرد " پلانەکانی حکومەت کە تاك و تاکگەرایی تێدەشکێنێت، بە هوودە بەرە و کۆنترۆڵی تۆتالیتاریانە ملدەنێت"
لە ساڵی 1947 دا Friedrich Hayek یەکەم ڕێکخراوی دروستکرد کە کاری بڵاوکردنەوەی دۆکتۆرینی نیولیبراڵیزم بوو، کە لە ڕووی داراییەوە لە لایەن ملیۆنێرەکان و دەزگەکانیانەوە، کۆمەکی پێکرا.
دۆکتۆرینی نیولیبراڵیزم زۆر چڕو پڕ بوو لەبارەی ئامانجی ئازادکردنی کەرتە گەورەکانی بزنس لە دەست دەوڵەت بە بەتایبەتکردنیان، بوو. بەکورتی دیدی Hayek ئەوە بوو کە حکومەت بەری مونافەسە نەگرێت دەربارەی مۆنۆپۆلیکردن. ئیدۆلۆجی

نیولیبرالیزم پوکانەوەی دارایی لەگەڵ خۆیدا هێنا، کارەساتی ژینگە، هەتا داڕمانی هەواشی کەرتی گشتی تەندروستی و پەروەردە و فەرکردنیشی گرتەوە. بە ڕوونی هەڵگیرسانی جەنگ بوو لە هەموو بەرەکانا دژ بە کۆمەڵە، ئەمەش نەك هەر قەیرانی ئابووریی خولقاند، بەڵکو قەیرانی سیاسیشی دروستکرد .

لە لایەکی ترەوە ، سیاسەتی ئابووری کینزیی هەبوو ، ئەم سیاتەش لە لایەن ئابووریناسی بریتانییەوە، John Maynard Keynes لە ساڵانی 1930 کانا کێشرابوو. تئیورەکەی کینز وەڵامێك بوو بۆ قەیرانە مەزنەکەی بریتانیا، کە ئەو زۆر بە توندی ڕەخنەی لە تئیورەکانی ئابووریی پێشتر، کرد، کە ئەو بە “classical economics ” ئابووریی کلاسیکیانە، ناوی دەبردن. ئەو باوەڕەی وابوو کە دەستتێوەردانی حکومەت بە مەدیریەکردنی پرسی گەشە و داڕمان لەچالاکی ئابووریدا، زەروورە.

لە سەراپای 1950 کانا، هەژموونی کینز لە پلەی باڵادا بوو ، ئەوەش کاتێک گەشە و پێشوەجوونی ئابووری سەرمایەداریی لە سەرا بوو کە بڕی گەشەی ئابووری و کەمی بێتاڵی، لە باڵادا بوو. ئەمەش لای سەرۆکی پێشینەی ئەمریکا ڕیجارد نیکسۆن، وا دەنگی دایەوە کە بڵێت ” ئێمە ئێستا هەموومان کینیزین “.

سیاسەتەکانی کینز زۆر بەیان نەکرد. لە کۆتایی ساڵانی 1960 کانا گۆڕانێکی گەورە ڕوویدا و پارسەنگەکە گۆڕا هەوەها ئەوەش دەرکەوت کە ئاڕاستەی ئابووریی بەرەو بەتایبەتکردنی کەرتە ئابوورییەکان دەڕۆیشت. بە گوێرەی قسەی ئەم دوو ڕۆژنامەوانە لە بەشی ئابووریدا Larry Elliott و Dan Atkinson ” ساڵی 1968 ساڵێکی گرنگ بوو کاتێك کە پاوەر ئاڕاستەی خۆی گۆڕی بەرەو کەرتە تایبەتەکانی وەکو یاریکەران بۆ دراو” سیاسەتە ئابوورییەکانی کینز بە فەرمی لە ساڵی 1979 دا، حکومەت دەستبەرداری بوو، بەم شێوەیە سیاسەتەکانی کینز درزی تێکەوت و تێشکا و قەیرانی ئابووریش قوڵتر بووەوە. ئا لەو کاتەدا Milton Friedman وتی ” کە وەختی هات تێش دەبێت بیگۆڕیت…چونکە جێگرەوەی ئامادکراو هەبووە کە هەڵیبژێریت”

کاتێك کە مارگرێت تاچەر و ڕۆناڵد ڕێگن دەسەڵاتیان گرتەدەست، ئیتر تەواوی پاکجەکە، هەر زوو بە دوویدا دەات : کەمکردنەوەی بڕی زۆری باج لەسەر دەوڵەمەندەکان ، تێشکانی نقابەکان، ئاوەڵاکردنی دەستی بزنس بۆ شلکردنی یاساکان، بەتایبەتیکردنی کەرتەکانی دەوڵەت . هەموو ئەمانەش هاوپشتییان لێکراو کۆمەکیان پێکرا لە لایەن دامەزراوە فرەجۆرەکانی وەکو صندوقی دارایی نێودەوڵەتان، بانقی جیهانی ، پەیمانی ماستریخت و ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی ، بەم شێوەیە سیاسەتی نیولیبراڵ سەرپێنرا بە بوونی ڕەزامەندی

دیمۆکراتیانە. لەوەش ئاشکراتر ئەم سیاسەتانە لە لایەن پارتەکانی کە خۆیان بە چەپ دەزانی، قەزرایەوە، لە ناویانا پارتی کرێکارانی بریتانیا و پارتی لیبراڵدیمۆکرات. ئەمەش چاوەڕوانکرابوو، وەك جۆن مەیجەر کاتێك هەڵبژێررا بەسەرۆکوەزیرانی بریتانیای لە ساڵی 1992 دا وتی " 1992 سۆشیالیزمی لە بریتانیادا کوشت ….. بردنەوەکەمان یانی لە نێوانی ساڵی 1992 و 1997 دا پارتی کرێکاران دەبێت بگۆڕێت"

قوتابخانەی/ زانکۆی شیکاگۆ کە بە کوڕانی شیکاگۆش ناسراوە، پاکجێکی بۆ چەند وڵاتێك ئامادەکردبوو ، لەوانە : میسر و وڵاتانی ئەمەریکای لاتینی بەتایبەتی وڵاتی چیلی. Hayek لەیەکەم سەردانیدا بۆ ئەوێ کە یەکەم ولات بوو پلان و پڕۆگرامە نوێیەکە بە تەواوی جێ بەجێکرا، ئەو بە ڕۆژنامەوانە چیلییکانی وت ، گریمانی ئەوە هەیە و دەکرێت کە " دیکتاتۆر لە ڕێگای لیبراڵانەوە فرماندارى بکات" ئەو ئەوەی پێباشترە " دیکتاتۆرێکی لیبراڵ لە حکومەتێکی دیمۆکرات کە لیبرالیزمی پێباش نەبێت. پەسەندکردنی تایبەتیم بەرەو دیکتاتۆرییەتی لیبراڵە ڕێیشتنە، نەك بەرەو حکومەتێکی دیمۆکرات کە بەتاڵ بێت لە لیبراڵیزم"

هەر ئاواش نابێت سەرسام بین کاتێک Friedman و Hayek دەخەشانە باوەشیان بە سیاسەتەکانی نیولیبراڵدا کرد هەر ئاواش Naomi Klein لە کتێبی The Shock Doctrine'دا نوسیوەتی " تئیوری نیولیبراڵ لایەنگری بەکارهێنانی قەیرانەکانە بۆ سەپاندنی سیاسەتە نەخوازراوەکانە کاتێك کە خەڵکی بەچوون و هۆشیان لە ئاراستەی خۆی لایداوە. بۆ نموونە: دوای کودەتاکەی پینۆشێت لە چیلی و شەڕی عێراق و باوبۆڕفتانەکەی کاترینا، کە فریدمان ئاوا باسی دەکات " دەرفەتێکە کە ڕیفۆرمی رادیکالانەی سیستەمی پەروەردە و فەرکردن بکەیت" .

دوای نزیکەی 40 ساڵ، قەیرانی دارایی 2008 و ڕکودە گەورەکە، نیولیبراڵزمی لە سکە لادا و هێز و توانای خۆی لەدەستدا و هەرەسیهێنا. لەو کاتەدا هەندێك لە حکومەتەکان و ئابووریناسەکان ویستیان بگەڕێنەوە سەر حەلەکانی کینزی ئابووریناس، بۆ چارەسەرکردنی قەیرانەکانی چەرخی 21 . ئەمانە نەیاندەتوانی یاخود نەیاندەویست کە تێبگەن یاخود هەر ئەو ڕاستییەیان فەرامۆش کرد کە حەلەکانی چەرخی رابوردوو ناتوانێت گرفتەکانی ئەم چەرخەی ئێستا چارەسەربکات. هۆکاری ئەمەش ڕوونە کە گرفتەکان گرفتی بناخەیی خودی سروشتی سەرمایەدارییە ، ئیتر هەر ناو و هەر شێوەیەك وەرگرێت، ئەو حەلانە چی دی کار ناکەن.

نیولیبراڵیزم درێژەی کێشا و کارایی خراپی داناوە، لە هەر شوێنێك

بەجێگەیەنرابەت کارەساتی گەورەی بە ئەو شوێنە هێناوە. یەکێک لەو وڵاتانە ئەمەریکایە، کە دەیتایەك ئاوای نیشاندەدات " لە سەردەمی نیولیبرالەدا کۆلەنی سامانی نەوانی ڕەگەزەکان باشترنە بوو. لە ساڵی 1979دا بەپێی کرێی سەعاتی کاری هەفتانەی کەسێکی ڕەشپێست لە ئەمەریکا لە سەدا 22 کەمتر بووە لە هی سپی پێستەك . لە ساڵی 2015 دا ئەم کەلێنە چووە لە سەدا 31. سەبارەت بە ژنێکی ڕەشپێست جیاوازی کرێ لە 1979 دا تەنها لە سەدا 6 بووە بەڵام لە 2015 دا ئەمە بازی دا بۆ لە سەدا 19. خاوەندارێتی خانوو یەکێك بووە لە ڕێگا سەرەکییەکان کە خێزانەکان بە تێپەڕینی وەخت سامانیان لەی دروستکردووە، بەڵام خاوەندارێتی خانوو لە نەوان ئەفریقییەکانی ئەمەریکادا لە ساڵی 2017 دا زۆر کەمتر بووە لە سەردەمی شۆڕشی مافی مەدەنی، لەو کاتەی کە هەڵاواردنی ڕەگەزایەتی یاسایی بووە" .
بارودۆخەکە ئەوەندە خراپ بووە کە زانا سیاسییەکان بانگەشەی ئەوەیان کرد کە " ئەمریکا چی تر بە دیموکراتی یاخود کۆماریی ناناسرێت ، بەڵکو بە ئۆلیگارکی – حکومەتی دەوڵەمەندەکانە و لە لایەن دەوڵەمەندانەوە و بۆ دەوڵەمەندانە"
هەندێك ئابورییناس لەوانە Paul Krugman جەدەلی ئەوەی دەکرد کە بارودۆخی ئابوریانە وەکوو ئەوەی سەردەمی بەشی یەکەمی چەرخی بیستە.
لە بەر ڕۆشنایی ئەوانەی سەرەوەدا دەتوانین ببینین کە حکومەت و دەزگەی بزنس لە هەموو وڵاتێك لە زۆر ڕووەوە تێکەڵەن و بەیەکەوە بەستراونەتەوە و پاشکۆی یەکن . یەکێتییان زۆر بەهێزترە تاکو کارتکارییان، بەیاکادان و بەرکەوتنیان شتێك نییە زیاتر لە هەوڵێك نەبێت لە یەکگرتنیانا دژ بە کەمینە. ئەوان لە یەکدی جیاناکرێنەوە، بەڕێوەبەرە گەورەکانی کۆمپانیا زەبەلاحەکان، سەرکردە سیاسییەکان، کەسە فەرمییەکانی حکومەت هەموویان لە هەمان چینی کۆمەڵایەتییەوە هاتوون.
دەوڵەت پایەی سەرەکی سیستەمەکە و ئابوررییەکەیەتی، کار لەسەر بەجێگەیاندنی وەزیفەکانی بزنس و زیادکردنی قازانجیان دەکات. ئەوە حکومەتە کە شێوەی، فەرمی چالاکییەکانی بزنس و ژینگەیەکی گونجاو و بەکار بە بزنس دەخولقێنێت. ئامانجی بزنس دروستکردنی قازانجە لە کاتێکدا ئامانجی حکومەت دابینکردنی سەقامگیریی و گەشەی ئابووری و زامنکردنیانە. بزنس هەژموونێکی گەورەی لەسەر حکومەت هەیە کاتێک کە بزنس سەرمایەگوزاریی بە قورسی لەسەر پرۆژە گەورە و فراوانەکان دەکات.
حکومەت بە ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ یاسا و ڕووەکانی بەسەر دەزگەکانی بزنسدا دەسەپێنێت کە دەتوانن چی بکەن و چی نەکەن تاکو

هەژموونی خۆی لەسەر سیاسەتی ئەم دامەزراوانە دانێت لەگەڵ پرس و بڕی باج دا.
ئامانجی سەرەکی بزنس دروستکردنی قازانجە و حکومەتیش هەموو شتێکیان دەخاتە بەردەست، تەنانەت حکومەت یارمەتییان دەدات لە دامەزراندنی پێداویستییەکانی بەرهەمهێنانی کۆمپانیاکان. ئەمەش بە هاندانی تەماح لە ناوچە کەم گەشەکردووەکانی وڵاتەکە.
حکومەت و سیاسییەکان دەیانەوێت لە هەڵبژاردنی ئایندەدا بەنەوە دەسەڵات، پێویستیان بە کۆمەك و یارمەتی بزنس هەیە. بۆ ئەمەش ئەمان دەیانەوێت کۆمپانیا گەورەکان ڕازی بکەن و ئەوانیش دەیانەوێت ڕۆڵ و هەژموونیان لە حکومەتدا هەبێت.
کۆمپانیا زەبەلاحەکان و بزنسەکانی دیکە زۆر باش دەزانن کە دامەزراوەیەك بتوانێت پاریزگاریان لێبکات و دەوامیان پێبدات حکومەتە، دەوڵەتە. ئەوان دەزانن کە پۆلیس ، یاسا ، دادگا، سوپا، تۆڕی سیخوڕیی و هەروەها سیستەمی پەروەردە و فێرکردن، تەواوی ئەمانە لەژێر کۆنترۆڵی دەوڵەتدان. زۆر باش دەزانن کە کاتێك نابووت دەبن، دەوڵەت فریایان دەکەوێت و ڕزگاریان دەکات، کاتێکیش کە رووبەڕووی هەڕەشە لە لایەن کرێکاراکانیانەوە دەبنەوە ، دەوڵەت هەموو ڕێگایەك دەگرێتە بەر بۆ پاراستنیان.
دەوڵەت، حکومەت و بزنس یەکدیان پێویستە. لە ئابووری گڵۆبەڵی ئەمڕۆدا بزنسمانەکان هیزێکی گەورەن لە پشتی ئابوورییەوە هەروەها دەوڵەتیش ماوەیەکی ئێکجار درێژە کە ئەویش هێزێکی زۆر گەورەیە لە ئابووریدا.
هەر لەبەر ئەمەشە ئەنارکیستەکان پێگیریی لەوە دەکەن کە تێکۆشان دژ بە سیستەمەکە، خاوەنداریەتی تایبەتی لە حکومەتدا و دەرەوەی حکومەت و دەستەبژێر، زەروورییە و خەبات بۆ کۆمەڵێکی ناچینایەتی و ئاسۆیی ڕوودنادات بۆ خەبات کردن دژ بە دەسەڵات و پاوەر و دەوڵەت.

زاهیر باهیر

مارتی 2021

Zaherbaher.com